

O poézii Jánosa Gécziho a o jeho básnickej zbierke *Jutunk, de mire, édes úr?*

Horváth Kornélia

On János Géczi's Poetry and his Volume "Can we achieve, and what, dear Sir?"

Abstract

The art of the Hungarian poet János Géczi is characterized both by fine artistic and verbal poetic activity. For this duplicity the "borders" of his works, pictures and poems, are hardly separable in most cases. And consequently, the "picture poem" becomes a permanent and persistent figure of his poetry from the very beginning. Nevertheless, during the last 15-20 years he published more volumes of 'traditional' poems. One of these books is the volume named in the title of this paper, and of which we try to give a short analysis.

Key words: word, picture, fine arts, picture poem, free verse (vers libre).

Kľúčové slová: slovo, obraz, umenie, kaligram, voľný verš.

V pohľade zbadat' podstatu slova.

Má modré a zelené oči zároveň.

(János Géczi: B)

Zdá sa, že v rámci motta citovaný úryvok od autora správne vystihuje elementárnu svojráznosť tvorby Jánosa Gécziho, ktorú by sme v prvom slohu mohli interpretovať popri všeobecných vlastnostiach dichotómie. Spomínaná dichotómia sa môže vnímať ako dôsledok symbiózy dvoch umeleckých činností: výtvarného umenia a poetickkej tvorby. Tá symbióza umeleckých činností dodnes – keďže sa nejedná o uzavreté dielo – charakterizuje poetickú aj výtvarnú tvorbu Jánosa Gécziho. Dá sa skonštatovať, že toto je dôsledkom kontinuity avantgardných tradícií, ako sa to spomína vo viacerých odborných literatúrach o autorovej tvorbe. (H. Nagy 2001a; H. Nagy 2001b; Sz. Molnár 2004). Ako je známe, z Gécziho malieb, plagátov, koláží a kaligramov sa organizovali viaceré výstavy pod názvom *Képversek* [Kaligramy], napríklad: v roku 1984 v Zalaszentmihályi, v roku 1986 na pôde debrecínskej univerzity vied (vtedy: Univerzita Lajosa Kossutha), kde sa jednalo o spoločnú výstavu s Tiborom Zalánom a s Lászlóm Törökom, alebo v roku 1997 v Kolozsvári (dnes: Cluj-Napoca, Rumunsko), (Sz. Molnár 2004, 142–145). Vlastne, k tým podobné sú jeho výtvarné diela, ktoré sa pohybujú na rozmedzí slova a obrazu, resp. textu a vizuálnej tvorby. O tom svedčia aj jednotlivé názvy výstav, akými sú: *Tér/Kép/Vers* [Priestor/Obraz/Verš], (v roku 1982 v Hatvani a v roku 1983 v Békéscsabe), alebo *SZÓ/KÉP* [SLOVO/OBRAZ], (v roku 1991 v sieni Kerstock v meste Tatabánya). Práve aj tohto pohľa-

du nesie prvá redigovaná zbierka o diele Jánoša Gécziho názov: *Szöveg-tér-kép* [Text-priestor-obraz], ktorá vyšla v roku 2001 v edícii Pétera H. Nagya (H. Nagy 2001c).

Je známe, že samotný autor vydal viacej takých zbierok, ktoré sa nedajú doslova považovať za beletriu, majú skôr charakter albumu avantgardného výtvarníka. Za takú môžeme považovať aj zbierku vydanú ešte v 80-tých rokoch s názvom *Képvversek* [Kaligramy], ktorá vyšla v edícii Vár Ucca Tizenhét könyvek (Géczi b.r.a.)¹, a ktorej obrazy vykresľujú písmeno ako elementárny prvok obrazu, resp. zmenou výzoru, tvaru písmena dáva do popredia jeho vizuálny potenciál. Rovnako by sa dalo to povedať aj o zbierke s názvom *Concrete*, z roku 1991, ktorá bola podporovaná parížskou maďarskou dielňou (Párizsi Magyar Műhely), a v ktorej ako hlavný štrukturálny princíp môžeme označiť vplyv sily písmen pre fotografickú tvorbu a pre tvorbu plagátov (Géczi 1991)². Tie isté črty charakterizujú jednu z aktuálnych Gécziho vydaní v poľskom jazyku, pod názvom *Rozłupane plakaty*, avšak už nie v čierno-bielom, ale vo farebnom prevedení (Géczi 2014a). A nakoniec, z tohto pohľadu ozaj môžeme označiť za knihu s osobitným žánrom vydanie z roku 2002, pod názvom *carmen figuratum*, ktoré okrem geometrických kaligramov a plagátov z Gécziho vernisáží a jeho súpisu obsahuje aj sedem odborných štúdií o technike koláží, kaligramov, resp. o stredovekých tradíciách týchto žánrov (Géczi 2002).

Z toho vyplýva, že hlavnú úlohu v Gécziho básnickej tvorbe hrá „obrazná báseň“ ako taká. A toto sa dá povedať nielen o jeho začiatkoch, ale platí to dodnes. Napríklad v zbierke *Elemek* [Prvky] z roku 1986, ktorá sumarizuje tvorbu autora v období od roku 1978 do 1986, viditeľne využíva všetky možnosti obrazných básní, mnohotvárneho lámania textu, lámania riadkov, používania typografických znakov rôznych rozmerov, ich zakomponovanie do textu, pripomínajúce tvorbu Domonkosa Szilágyiho, cez používanie matematických označení a geometrických obrázkov, po „klasickú“ obraznú báseň v štýle Apollinaira, vytvárajúcu obrazy z písmen. (Géczi 1986) Zvlášť zaujímavý je zoznam obsahu zväzku, ktorý je sám zostavený na princípe vizuality, a len zriedkavo obsahuje názvy básní: tieto obyčajne označuje poradovým číslom alebo označením (*Képvvers*) [Kaligram] alebo (*Képvversek*) [Kaligramy], alebo sú nahradené pomenovaniami,

- 1 Zbierka vyšla v náklade 300 očíslovaných exemplárov. Síce filologicky presnú citáciu nezmožní, ale určitým spôsobom to robí ťažším fakt, že líšiac od beletrizovaných, resp. literárnovedných publikácií, na vonkajšom obale zbierky je zobrazené priezvisko autora a meno vydavateľa, názov samotného diela nie. Ten, spolu s krstným menom autora je zobrazené na vnútornej strane obalu.
- 2 V súvislosti s umeleckým a s tematickým smerovaním tejto zbierky sa samotný autor nedávno vyjadril, že „Parížska Maďarská Dielňa až vtedy sa za mňa postavila na plnej čiare. Tematicky zadané, poškodené, s obrazom a s textom spájané plochy nasledujú rad za radom. Spájaním prírodných a technických metód vznikajú rôzne koláže, vstiepenia a dekoláže. V minulosti, za účelom relaxu zbierané a prekonštruované fragmenty, dokumentujúce silu prírody a človeka, ktoré vďaka vnímania, že ich vyberieš z náleziska, sú schopné vyjadriť estetickú podstatu. Odpad, smeti a špina sa premenia a sú si človeku vlastné.“ (ONAGY 2014, 112–113)

ktoré taktiež poukazujú na ich sériovosť, ako „*prvý pokus, druhý pokus, tretí pokus*“, atď. (Géczi 1986, 167–171). Ale môžeme sa tu odvolať aj na súborný zväzok charakteru zbierky z roku 2004, s názvom HOSSZÚ KÉP|VERSEK [DLHÉ OBRAZY|BÁSNE] (Tento názov sa vďaka svojráznej typografii obalu knihy nedá ani v rámci jednej literárnej štúdie „filologicky presne“ vystihnúť) (Géczi 2014b). Tieto básnické diela svedčia o nepretržitej „prítomnosti“ obraznej básne v jeho tvorivom ouvre a spochybňujú šance potenciálneho zostavenia chronologického príbehu jeho tvorivého vývoja – ktoré by sa klenulo napríklad od obrazných básní ku „klasickým“ alebo „tradičným“ básňam, alebo práve od avantgardnej tradície po neskorý, resp. postmoderný lyrický jazyk a spôsob pohľadu.

Autorka prvej, a doteraz jedinej monografie o Géczimu, Szilvia Sz. Molnár hovorí takto o spôsobe tvorby autora, a o jeho názore na umenie v nej zobrazenom: „Svet textov v dielach Gécziho bujnie sem a tam, fragmenty textov a obrázkov putujú hore-dole v rámci zväzkov, ale aj medzi zväzkami: prechádzajú z poézie do prózy, z prózy do obraznej básne, z obraznej básne do básne, a pod. O žánrovej čistote v prípade diel Jánoša Gécziho môžeme hovoriť iba zriedkavo, hranice jeho kníh označujú aj hranice jeho diel.“ (Sz. Molnár 2004, 11). „Prebujenie“ medzi textami, obrazom a básňou sa v jeho životnom diele naozaj dá potvrdiť. A je to citelné aj v jednotlivých jeho poetických (básne) – ako vieme Géczi publikoval aj mnoho prozaických diel – dielach. A s určitou platnosťou sa dá vyhlásiť, že tento rozplývajúci sa, a z toho vyplývajúci občas rozvláchny, mnohovravný spôsob reči na mnohých miestach charakterizuje „korpus obraz-text“, a niekde aj jednotlivé lyrické poetické dielo.

Zároveň, ako keby bolo trochu cítiť určitý odklon od tradície avantgardného obrazu smerom k inému druhu lyrického jazyka. Napríklad zbierka *Léghajló és nehezéke* [Vzducholod' a jej ťažidlo] z roku 1983 (Géczi 1983) so záľubou využíva matematické znaky v textoch básní – čo nám pripomína Karinthyho paródiu na báseň *Danaidák* [Danaidy] od Babitsa -, kým zbierka *Mágneszóok* [Magnetické pole] (Géczi 1993a) o desať rokov neskôr si toto „uchováva“ už len v názve prvej básne. Z tohto hľadiska je mimoriadne zaujímavá zbierka *Gyónás* [Spoved'] z roku 1988 (Géczi 1988), ktorá vo svojej štruktúre oddeľuje básne s tradičnou formou od textov, ktoré fungujú ako obrazy zostavené z písmen, týmto rozdeľujúcu zbierku na dve časti: kým prvá časť dostala názov *Fekete szegélyű fehér* [Biela s čiernym lemom] /1982-83/, ktorý jasne poukazuje na písanie a text, druhá časť, ktorá je v spojitosti s obrazom autopoetická a samovýkladová, dostala od autora názov v úvodzovkách „*A titkos értelmű rózsá*“ [„Ruža s tajomným zmyslom“].

„Formula“ „pohľad slova“ od Gécziho, ktorú sme citovali v našom motte, môže analytikovi vnuknúť, že u Gécziho je slovo skôr *pohľadom*, ako hlasom, je to skôr pohľad, vizualita, „hra písmen“ alebo obrazná báseň, ako báseň, napríklad v porovnaní s básňou v poňatí od Kosztolányiho: „Báseň je nemá. Daj jej hlas. Báseň v knižke je mŕtva. Oživ ju. Čo je recitovanie? Vzkriesenie básne z jej papierového hrobu.“ (Kosztolányi 1999, 438). Častokrát sa vizualita a vniknutie „vizuálneho“ do Gécziho básní v jeho zbierkach realizuje pomocou číslovania, číslovania slôh alebo skrz veršov: napríklad v zbierke z roku 1989 *Látkép a valóságrol egy gepárdal* [Pohľad na realitu s gepardom] (Géczi 1989), v zbierke

z roku 1993, ktorá sa nedostala do obehu [*fonalvers, figurával*] [súvislý verš, s figúrou] (Géczi 1993b), v *Magánykönyv* [Súkromnej knižke] z roku 1993 (Géczi 1993c), v *21 rovinj* [21rovinj]-i (Géczi 1994), a samozrejme aj v iných zbierkach, napríklad vo *Versek* [Básne] zostavených Tandorim (Géczi é. n. b.). Zbierka *Visszavont tekintet* [Odvolaný pohľad] z roku 2002 (Géczi 2002b) taktiež bohato obsahuje číslované básne (aj obrazné básne typu Apollinaire), medzi iným aj texty *21 rovinj* [21rovinj].

Na druhej strane, aj medzi vyššie uvedenými zbierkami je možné badať markantný rozdiel, určitú zmenu z pohľadu použitia vizuálnych postupov a ich funkcií. Zbierka *Pohlad...* využíva aj početné skoršie triky, sčasti použitím nástroja fotografie, sčasti použitím nástroja plagátu, sčasti použitím techniky podčiarkovania- orámovania, kým v zbierke [*fonalvers, figurával*] [súvislý verš, s figúrou] o 4 roky neskôr, jednotlivé typografické riešenia a obrazy jednoznačne vykonávajú úlohu „služby“ - ilustrácie, doplnku, poňatia - textov básní. Takmer to isté sa dá povedať aj o zbierke *Versek* [Básne] zostavených Tandorim, v ktorej prípadne sa objavujúce, skôr typografické ako obrazné elementy – s výnimkou fotografického cyklu *Madárház* [Dom vtákov] – vyslovene spĺňajú úlohu ilustrácie textov básní.

Tradičné básnické zbierky, ako už spomínaná *Magánkönyv* [Súkromná kniha], *Részkar* (Géczi 2004), obsahujúca vybrané básne z roku 2004, *Az egyetlen tőr balladája* [Balada jednej dýky, Géczi 2005] z roku 2005, *Jutunk-e, s mire, édes úr* [„Dostaneme sa a na čo, milý pán?“], (Géczi 2011), vydaná v roku 2011, *Ősz vagy Júlia* [Jeseň alebo Júlia], (Géczi 2012) z roku 2012, ako aj zbierka obsahujúca viac ako 200 vybraných básní z rokov '83 a 2013 s názvom *Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz* [Doplnok k Vörösmartyho riadku], (Géczi 2013), využívajúce tradičný spôsob vizualizácie výlučne v štruktúre obalu, alebo na úvodnej strane cyklu sa začínajú objavovať od polovice deväťdesiatych rokov; ich rozmach sa datuje od roku 2000. Z formálneho a typografického pohľadu každú zbierku môžeme považovať za „klasickú“ básnickú zbierku, aj keď využíva formu voľnej verše (výnimku tvorí „*Ősz vagy Júliát*“, v ktorej sa objavuje štylistka waka a haiku, využívaná najmä na ďalekom východe; v našich literárno-verejných prístupov nezvyčajná, nová podoba veršovania).

Z týchto úvah vyplýva, že žánrová a literárna tradícia tvorí veľmi dôležitú časť v dielach Gécziho. Táto, svojim spôsobom avantgardná motivácia môže vnieť svojsky pohľad, nakoľko vyplývajúci z tvaru verše a jeho štylistiky je evidentné, že z pohľadu Gécziho voľný verš predstavuje významný a možno „autentický“ poeticko-lyrický spôsob vyjadrovania. Vôbec verš, ako taký tvorí primárny význam v Gécziho poézii (tento fakt je najviac badateľný v zbierke *Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz* od Józsefa Reményiho). Môžeme skonštatovať, že v prípade Gécziho je uprednostňovaný verš a nie jazyk ako taký. Toto jednoznačne vyjadruje jeho svojsky spôsob prístupu k hľadaniu identity, chápania poézie a koncepcií veršov.

Podľa našej mienky, voľný verš vo svete Gécziho pôsobí ako liberálna forma (vers libre) bez akýchkoľvek ideológií, ktorá sa často prechyluje k vizualizácii. Ako sa na prvý pohľad zdá, výklad voľného veršu Gécziho v zmysle tiňanovskej poetickej interpretácie je takmer nemožné. Napriek tomu si myslíme, že takýto druh výkladu môže prichádzať do úvahy, a to pri básni „*Jutunk-e, s mire édes úr?*“ [„Dostaneme sa a na čo, milý pán?“].

Zväzok „*Jutunk-e, s mire édes úr?*“ [„Dostaneme sa a na čo, milý pán?“] z roku 2011 síce nepretrhne putá s avantgardou (pričom sa vzdá realizácie jednotlivých foriem „grafickej básne“), je znateľný návrat poňatia verše ako verbálno-jazykového „produktu“ resp. ako jazykovo-rytmickej formy (namiesto obrazovo-vizuálnej). Táto zbierka básní dáva priestor maďarskej básnickej tradícii v oveľa väčšej miere, než predchádzajúce zväzky autora. Z týchto dvoch hľadísk je potrebné najprv skúmať názvy cyklov zbierky.

Prvý cyklus, ktorý sa nazýva „*Kilép és elsiet?*“ [„Vystúpi a ponáhla sa preč“], získava svoju poetickosť predovšetkým z dokonalej jambickosti. Predmetný cyklus so svojou konštrukciou ukončujúcou na celé stopy nechá vety verše otvorené (zmyslovo: kam?) produkuje skôr postmodernú než avantgardnú náladu. Zväzok „*November Brüsszelben*“ [„November v Bruseli“] nachádza živý ohlas so zväzkom Oravecza: *1972. szeptember* [„September 1972“] a toto spojenie posilňuje aj lúbostná tematika či „požiadavka“ básní Gécziho na tvorenie naratív (v znamení *intentio operis*). Názov cyklu „*Még egy rózsa és még egy csalogány*“ [„Ešte jedna ruža a ešte jeden slávik“] je možné interpretovať na jednej strane ako autopoetické gesto (viď na každej úrovni životného diela Gécziho – biológia, výtvarné umenie, kultúrne dejiny, vlastná poézia atď.) a permanentne prítomnú ružovú tematiku, na druhej strane dielo predvoláva svet takých diel, akými sú napríklad *Tisíc a jedna noc*, *Dekameron* a dielo *Rómeo a Júlia* od Shakespeara.

Štvrtý názov cyklu, *A beszéd széle* [Okraj reči] vo svojej sonorite a anagramatike (čiže na *okraj reči*), z jednej strany odkazuje na sonoritu básnického jazyka, na druhej strane na intertextuálny vzťah (ako aj 4. kapitola v románe Kálmána Mikszátha *Szent Péter esernyője* [Dáždnik svätého Petra] s názvom: *A bábaszéki intelligencia* sa začína takto: „*Ja nechcem zoširoka rozprávať...*“ (samozrejme rozprávač porozpráva príbehy zoširoka, a takto možno sa trochu podobá na Gécziho lyricko-autorský postoj...). Piaty názov cyklu (*Omlík a feledés a délutánra*) [Zabudnutie sa leje na popoludní] je veľmi poeticky a lyrický, pripomína trý básní Radnótiho a Attilu Józsefa, lebo na začiatku obojsmerný, ale melodický rytmus (jeden daktyl sa spojil s anapestom) s rastúcim anapestom, ktorý harmonizuje v smere sklonu, je svojim harmonizovaným exaktným jambom presmerovaný do poetickej harmónie.

O podrobnostiach básnickej zbierky sa môžeme vyjadriť iba v krátkosti. V celku to znamená, že sa nám zdá, akoby sa v zbierke spätne prejavila klasická forma poézie, a akoby sa objavili žánrové špecifiká niektorých hlavných predstaviteľov maďarskej poézie, napríklad na určitých miestach Attilu Józsefa a v básňach ku koncu zbierky aj Pilinszkého (pre koho- ani nemusíme zdôrazňo-

vať – sú prvky avantgardy absolútne cudzím). V tejto súvislosti sa odvolávame na verše, ktoré uzatvárajú cyklus, presnejšie sú to básne *Talpkő* [Dlaždica], *The end* a báseň *Végső utca* [Konečná ulica]. Obzvlášť zaujímavá je báseň, podľa ktorej je pomenovaná samotná zbierka, so svojou prísnu podobou, vyžadujúcou prísne formy rýmov. (U Géczihho táto nečakaná úzka tradičná forma veršovania môže mať súvis s tým, že v pozadí tejto básne sa ukrýva určitá biografická- existenčná kríza.) Táto forma, a z nej vyplývajúci spôsob používania slovies pripomína básne z 19. storočia – predovšetkým diela *Himnusz* [Hymna] a *Szózat* [Ohlas], a nie iba na základe pevnej štruktúry, ale aj z používania obdobných termínov (napríklad rýmy ako: alkonyul, korcsosul, tornyosul, por, porul, vér, nyomul, hasznosul, atď.). Báseň má refrén a okrem rámcovej štruktúry aj spomenutie Boha v poslednom slohu je evidentným odkazom na Hymnu. Zároveň, s použitím lexému „pero“ v úlohe príslovia (a v ďalšom ponímaní zase ako sloveso), napríklad v odkaze („Isten ha amúgy sincs tollul“) vzniká hapax legomenon bez možnosti referencií, ktorý nesie evidentný odkaz osudovosti v poézii z obdobia reforiem, a snaží sa tento odkaz v rámci možností písania a vlastnej poetickej tvorby „ozvučiť“ (a dodajme, že v súlade s poetickými tradíciami z obdobia reforiem). Tým pádom lyrický subjekt priamo, akoby naznačil otázky „riešenia úloh“ pre seba a zrejme aj pre samotného autora básní, pre Jánoša Géczihho.

Literatúra

Onagy Zoltán (2014): *Egy teremtés története*. Onagy Zoltán *beszélgetései Géczy Jánossal*, Budapest: Gondolat.

Géczy János (b. r. a): *Képvversek*. Veszprém: Vár Ucca Tizenhét.

Géczy János (b. r. b): *Versek, vál*. Tandori Dezső. Budapest: Orpheusz Könyvek.

Géczy János (1983): *Léghajó és nehezeke*. Budapest: Magvető.

Géczy János (1986): *Elemek*. Budapest: Szépirodalmi.

Géczy János (1988): *Gyónás*. Budapest: Magvető.

Géczy János (1989): *Látkép a valóságról egy gepárddal*. Budapest: Szépirodalmi.

Géczy János (1991): *Concrete*. Párizs–Bécs–Budapest: Magyar Műhely.

Géczy János (1993a): *Mágneszűzők (bosszú-versek)*. Békéscsaba: Tevan.

Géczy János (1993b): *[fonalvers, figurával]*, Veszprém, Vár Ucca Tizenhét.

Géczy János (1993c): *Magánkönyv*. Budapest: Széphalom Könyvműhely.

Géczy János (1994): *21 rovinj*. Pécs: Jelenkor.

Géczy János (2002): *carmen figuratum*. Magyar Műhely Kiadó–Laczkó Dezső Múzeum.

Géczy János (2002b): *A visszavont tekintet*. Budapest: Kortárs.

Géczy János (2004): *Részkar*. Budapest: Kortárs Könyvkiadó.

Géczy János (2005): *Az egyetlen tőr balladája*. Szeged: Tiszatáj.

Géczy János (2011): *Jutunk-e, s mire, édes úr?* Budapest: Palatinus.

Géczy János (2012): *Ősz vagy Júlia*. Budapest: Napkút.

Géczy János (2013): *Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz, verseskönyv 1983–2013*. Red. Reményi József Tamás. Budapest: Gondolat.

Géczi, János (2014a): *Rozlupane plakaty*. Veszprém: Vár Ucca Műhely Könyvek 35.

Géczi János (2014b): *Hosszú/Kép/Versek*. Budapest: Gondolat.

Kosztolányi Dezső (1999): Ábécé a hangról és a szavalaról. In *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris.

Sz. Molnár Szilvia (2004): *Narancsgép. Gécz János (vizuális) költészete és az avantgárd hagyomány*. Budapest: Ráció.

H. Nagy Péter (2001a): „a szürreál érkezett a barokk városába”. *Géczi János: Versek*. In *Szöveg-Tér-Kép. Írások Gécz János műveiről*. Red. H. Nagy Péter. Budapest: Orpheusz, s. 96–99.

H. Nagy Péter (2001b): *Szövegmindenség. Gécz János: Képversek*. In *Szöveg-Tér-Kép. Írások Gécz János műveiről*. Red. H. Nagy Péter, Budapest: Orpheusz, s. 61–66.